

Közyűjtemények, 2009

A tartalomból

- 1 Bevezető
- 1 A közgyűjtemények finanszírozása
- 1 Muzeális intézmények
- 2 Könyvtárak
- 3 Levéltárak

Bevezető

A közgyűjtemények¹ a lakosság számára könnyen elérhető kulturális intézmények közé tartoznak, hiszen az ország szinte valamennyi településén található könyvtár, és a muzeális intézmények száma is jelentős. Különös jelentőségük van a nemzeti kulturális identitás megőrzésében, a hagyományok átörökítésének folyamatában; tevékenységük még inkább előtérbe kerül az egységesülő Európában, nagy a felelősségük a kulturális sokféleség fenntartásában és bemutatásában.

A tudás és az oktatás szerkezeti átalakulása is olyan tényező, amely szerepüket hangsúlyossá teszi. A korszerű közgyűjteményben a hagyományos feladatok – feltárás, nyilvántartás, megőrzés, szolgáltatás, közzététel – végrehajtása átalakul, és az intézmény a korábbiaknál jelentősebb részt vállal az oktatásban, illetve az egész életen át tartó tanulás rendszerében, a tudományos kutatásban és az eredmények közzétételében.

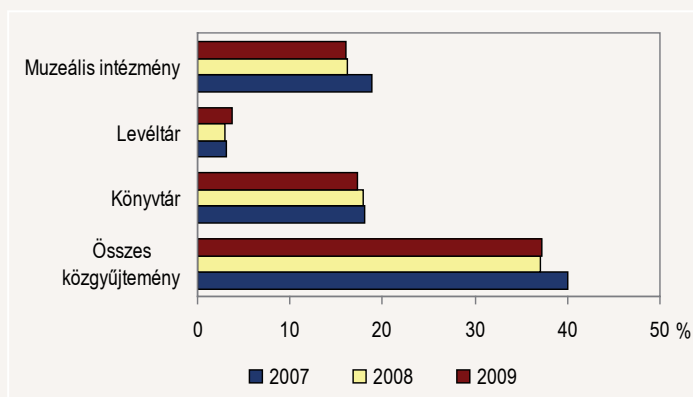
A közgyűjtemények finanszírozása

Az Európai Unióhoz történt csatlakozás óta Magyarországon is teret nyert az a felismerés, hogy a kulturális kiadások jó befektetésnek tekinthetők. A közgyűjteményekre fordított összegek 2009-ben a költségvetés összes kulturális kiadásainak több mint 37%-át tették ki. Ezen belül a könyvtárak kapták a legtöbb támogatást: 30,9 milliárd forintot, ez az összes kulturális kiadás 17,3%-a. Ugyanakkor a fővárosi és megyei levéltáraknak állami forrásból 6,7 milliárd forint jutott, 1,4 milliárd forinttal több, mint 1 évvel korábban.

2009-ben a muzeális intézmények a költségvetés kulturális kiadásaiból 16,1%-kal részesültek, összességében 28,7 milliárd forinttal, ennek 53%-a központi költségvetési, 47%-a önkormányzati forrás.

A közgyűjtemények részesedése a költségvetés kulturális kiadásaiból

1. ábra

Muzeális intézmények

A **múzeum** a kulturális javak tudományosan rendszerezett gyűjteményéből álló muzeális intézmény; feladata a kulturális javak meghatározott anyagának folyamatos gyűjtése, nyilvántartása, megőrzése, restaurálása, tudományos feldolgozása és kiállításokon történő bemutatása.

A muzeális intézményeket fenntartójuk, illetve szakmai besorolásuk szerint csoportosíthatjuk: léteznek állami, önkormányzati, magán-, alapítványi és egyházi fenntartású intézmények, feladatellátásukat tekintve pedig országos múzeumok, országos szakmúzeumok, megyei múzeumok, területi múzeumok, tematikus múzeumok, illetve közérdekű muzeális gyűjtemények és kiállítóhelyek. A „múzeum” elnevezést hivatalosan csak a működési engedéllyel rendelkező, múzeumi besorolású intézmények használhatják.

A muzeális intézmények széles körű művelődési lehetőséget nyújtanak minden korosztály számára. A kiállításai iránti érdeklődés az elmúlt időszakban viszonylag stabilnak mondható, évenként 10 millió körüli látogatót fogadnak. Az érdeklődés fenntartására az intézmények több közönségcsalogató programot is szerveznek, ezek közül a legjelentősebb a Múzeumok éjszakája és a Múzeumok majálisa, melyekhez a fővároson kívül egyre több város is csatlakozik. A Magyarországon 2003 óta megrendezett Múzeumok éjszakájának az a sajátossága, hogy ezen a napon egy jegy megvásárlásával az összes múzeum látogatható. A Múzeumok majálisának színhelye 1996 óta minden évben a Magyar Nemzeti Múzeum, s a kezdetek óta elkötelezett törzsközönsége van ennek az Európában is egyedülálló, teljes hétvégét kitöltő kulturális fesztiválnak. Ebből az alkalmából a múzeumok számukra kedves és fontos értékeket kínálnak a látogatóknak fel-

¹ Közgyűjteménynek minősül az állam, a helyi önkormányzat, valamint az országos kisebbségi önkormányzat, a közttestület és a közalapítvány tulajdonában (fenntartásában) működő vagy általuk alapított könyvtár, levéltár, muzeális intézmény, kép- és hangarchívum.

keresőknek, kellemes, kötetlen hangulatban. A múzeumba járás, a kulturális örökséggel való ismerkedés elsősorban szórakozás, kikapcsolódás. Száznál több múzeum és kiállítóhely képviselteti magát a rendezvényen, egyebek között koncertek, filmvetítések, játszó- és alkotóműhelyek, rendhagyó tárlatvezetés, kézművesek várják az érdeklődőket – gyerekeket, felnőtteket egyaránt.

A muzeális intézmények főbb adatai

1. tábla

Év	Muzeális intézmények	A látogatások száma, ezer	Ezer lakosra jutó múzeumlátogatások
2007	635	11 175	1 111
2008	666	10 180	1 014
2009	662	9 512	949

A városok majdnem mindegyikében található muzeális intézmény, a községek közül viszont csak kevés mondhat magáénak valamilyen – tájmúzeum, emlékmúzeum, szabadtéri néprajzi múzeum jellegű – bemutatóhelyet. 2009-ben összesen 662 muzeális intézmény működött, ezek közül a fővárosban 77-et tartottak nyilván.

2009-ben – hasonlóan az utóbbi évekhez – az intézmények közel 3300 kiállítást rendeztek saját épületükben, ezeknek majdnem fele (47%) állandó tárlat volt. Külső helyszínen további több mint 500 időszakos, 158 állandó, külföldön – többnyire európai országokban – pedig 87, illetve 10 kiállítást szerveztek az elmúlt évben.

A muzeális intézmények fontos tevékenységei közé tartoznak az iskolai oktatást segítő foglalkozások is. Ezek az óvodás kortól az egyetemi évekig nyújtanak hasznos ismereteket minden korosztálynak. 2009-ben közel 20 ezer ilyen foglalkozást tartottak, döntő többségét – 62%-át – általános iskolásoknak. Ezeket a rendezvényeket mintegy félmillió gyermek és fiatal vett részt.

A szabadidős gyermek- és felnőttfoglalkozások száma is csaknem elérte a 9000-et, közel 2700 szakmai rendezvényre (tudományos konferenciára és előadásra) került sor, 133 ezer résztvevővel. Az évi 55 ezer tárlatvezetés is komoly szakmai-tudományos háttérrel és felkészültséget igényel a munkatársaktól.

Évek óta mintegy 10 millió látogatót regisztrálnak a múzeumokban, de számuk lassú csökkenést mutat: a 2009-es 9,5 milliós adat közel 7%-kal alacsonyabb, mint az előző évben. A látogatók 40%-a ingyenes, egyharmada kedvezményes áron vásárolt jegyet, és csak a fennmaradó 28% váltott teljes árú belépőt. Az összes érdeklődő 32%-a volt diák, és becslések szerint közel 15%-uk külföldi.

2009-ben a látogatók mintegy fele a városokban lévő muzeális intézményekben rendezett kiállításokat nézte meg. A budapesti múzeumokra jutott a látogatások egyharmada, a községi múzeumok mindössze 12%-kal részesedtek.

A múzeumlátogatások erősen koncentrálódnak néhány idegenforgalmi szempontból is jelentős településre és néhány múzeumra. 2009-ben a 30 leglátogatottabb múzeum vendégeinek aránya megközelítette az összes látogató 60%-át. Ebből a szempontból is kiemelendő a főváros, ahol 15 múzeum vendégköre tette ki a budapesti érdeklődők közel 84%-át. Évek óta a Szépművészeti Múzeumot keresi fel a legtöbb látogató.

Kiemelkedő az idegenforgalmi szempontból jelentős települések muzeális intézményeinek látogatottsága is (pl. Pécs, Ópusztaszer, Miskolc, Sárospatak, Pannonhalma). Ugyanakkor nagyon sok az olyan intézmény, ahol a látogatások száma éves szinten még az ezret sem érte el. A muzeális intézmények több mint negyede tartozott ebbe a kategóriába (beleszámítva azokat is, amelyek valamilyen okból – pl. átalakítás miatt – 2009-ben nem fogadtak látogatót), részesedésük az összes látogatásból 5%-ot tett ki.

2. tábla

A legnagyobb látogatószámot elért muzeális intézmények, 2009

A muzeális intézmény megnevezése	Helység
Szépművészeti Múzeum	Budapest
Helikon Kastélymúzeum	Keszthely
Dobó István Vármúzeum	Eger
Millenáris	Budapest
Magyar Műszaki és Közlekedési Múzeum	Budapest
Zilahy Aladár Erdészeti Múzeum	Szilvásvárad
Magyar Nemzeti Múzeum	Budapest
Szabadtéri Néprajzi Múzeum	Szentendre
Magyar Természettudományi Múzeum	Budapest
Terror Háza Múzeum	Budapest
Magyar Nemzeti Galéria	Budapest
Bencés Apátsági Múzeum	Tihany
Magyar Zsidó Múzeum és Levéltár	Budapest
Rákóczi Múzeum	Sárospatak
Gödöllői Királyi Kastély	Gödöllő

Hazai múzeumaink rendkívül gazdag műtárgyanyaggal rendelkeznek, az egyedi nyilvántartásúak száma 2009-ben meghaladta a 30 millió darabot. Az egyedi leltározott műtárgyak nagy része (43%-a) ipar-, technikatörténeti gyűjtemény, 36%-a régészeti tárgy. Ezenkívül muzeális intézményeink még több mint 5 millió leltározatlan tárggyal is rendelkeznek.

Az intézményekben komoly tudományos munka is folyik, az általuk foglalkoztatott kutatók tavaly több mint 3100 publikációt jelentettek meg.

A muzeális intézmények sokrétű munkáját – ami felöleli a kiállításrendezést, a gyűjtemény gyarapítását, a nyilvántartás készítését, az adatfeltáró, kutatási tevékenységet stb. – 2009-ben több mint 5600 fő végezte. Az összes munkatárs háromnegyede, a tudományos alkalmazottak 88%-a teljes munkaidőben dolgozott. A munkatársak egyharmada rendelkezik felsőfokú végzettséggel. Az önkéntes segítők is jelentős részt vállalnak a múzeumi feladatok ellátásában.

2009-ben a muzeális intézmények bevételeinek mindössze 7,8%-a származott jegyeladásból, a legnagyobb arányt (61%) a támogatás, ezen belül is a felügyeleti szervtől kapott támogatás tette ki.

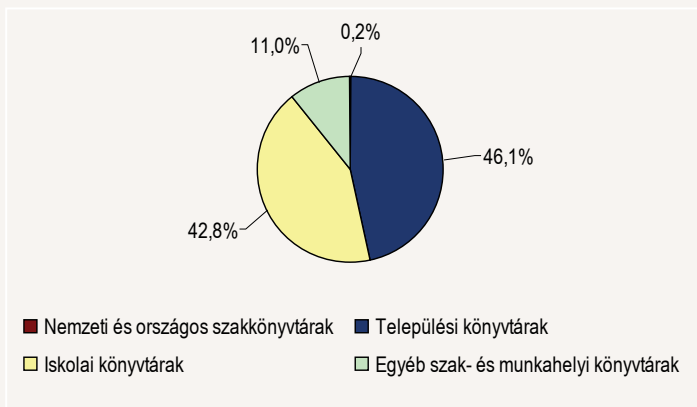
Könyvtárak

A közösségi kulturális intézmények közül a lakosság legszélesebb köre számára a leginkább a könyvtárak elégitik ki a kulturális javakhoz való hozzáférés egyenlő esélyének elvét, különös tekintettel ezek egyre szélesedő elektronikus szolgáltatásaira. Az intézményhálózat – részben a fenntartó szervezetek tulajdonviszonyainak változása miatt – az utóbbi években jelentősen szűkült, ugyanakkor a továbbra is működő könyvtárak tevékenységi köre folyamatosan bővült, hagyományos funkciói mellett egyéb tevékenységekkel egészült ki. Ezek révén lehetővé vált, hogy az információs társadalom és a dokumentumok digitalizálásának alapintézményeivé legyenek.

Összességében, a különböző érdeklődésű emberek könyvtárhasználóként, látogatóként vagy kölcsönzőként jelenleg közel 8000 könyvtári szolgáltatóhelyet kereshetnek fel. Ezek nem egészen fele iskolai, több mint egyharmada települési, a többi szak- és munkahelyi könyvtár.

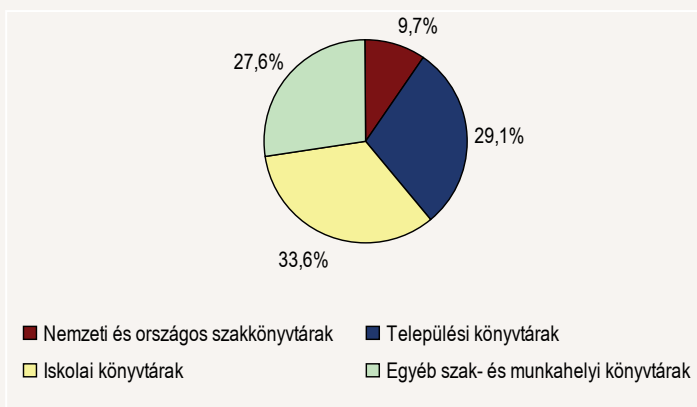
Könyvtári szolgáltatóhelyek megoszlása, 2009

2. ábra

Könyvtári állomány megoszlása, 2009

3. ábra

A könyvtárak kínálata bővült, a könyveken kívül az elektronikus alapú információhordozók kölcsönzésével is foglalkoznak, és emellett különböző rendezvényeknek, kiállításoknak is helyet adnak, valamint a számítógép-használatot is lehetővé teszik.

2009-ben, hasonlóan az előző évhez, összesen 2,3 millió beiratkozott olvasót regisztráltak, személyes könyvtárhasználatra 27 millió alkalommal került sor. Ezenfelül az internethasználat túllépte a 6,7 milliót, a távhasználat (telefon, fax, e-mail, OPAC² és honlap együttesen) a 60 milliót elérte. A könyvtárakban lévő állomány (a felsőoktatási és egyéb könyvtárak állományával együtt) meghaladta a 151 millió könyvtári egységet.

A könyvtárügyben égető probléma a falvak, kistelepülések ellátásának megoldása. A régi ellátórendszeri dokumentumellátás helyett az a cél, hogy a hazai könyvtári rendszer nyújtotta széles körű szolgáltatásokat, bárki bárhol elérhesse. A Könyvtárellátási Szolgáltatási Rendszer (KSZR) bevezetése is erre irányul. A tapasztalatok azt mutatják, hogy a könyvtárhasználatra vonatkozó országos adatok növekedése a városi könyvtárak érdeme, a kistelepüléseken legjobb esetben stagnálás tapasztalható. A KSZR jelenleg a szolgáltatást fogadók és közvetítők szerint az alábbi ellátási formákat támogatja: a 3000–5000 fős településeken az önálló könyvtár fenntartását, az 1000–3000 fős településeken szolgáltatóhelyek üzemeltetését, az 1000 fő alatti településeken pedig mozgókönyvtári szolgáltatást (könyvtárbusz). A negyedik ellátási forma esetében a fogadó intézmények nem könyvtárak, hanem teleházak vagy egyéb szervezetek. A szolgáltatásokat az önkormányzatok szerződésben rendelhetik meg, elsősorban a megyei könyvtári központoktól.

A **települési könyvtárak** állománya – a folyamatos állományapasztás és -gyarapítás, valamint a KSZR-rendszer bevezetése nyomán – az elmúlt években 43 millió körül állandósult. Állománygyarapításra 2009-ben

3,4 milliárd forintot költöttek, 1 milliárddal többet, mint az előző évben. A települési könyvtárak beiratkozott olvasóinak száma meghaladta a 1,5 millió főt, amire az elmúlt 20 évben nem volt példa. Az érdeklődők nagy része a fiatalabbak közül került ki, minden harmadik regisztrált olvasó 14 éves és ennél fiatalabb.

A közvetlenül a tanulók igényeit szolgáló **iskolai könyvtárakban** a kölcsönzések száma 2009-ben 9,1 millió, 2008-ban pedig 8,9 millió volt. Az iskolai könyvtárak száma visszaesett, ami az oktatási intézmények, illetve feladat-ellátási helyek összevonásával, csökkenésével magyarázható. Az iskolai könyvtárak állománya a 2008. évi 49,3 milliőról 2009-ben 48,7 millióra mérséklődött. A változás csekély volta jól mutatja, hogy a könyvtárak csökkenő számából nem következnek az irántuk megnyilvánuló igény lanygulása.

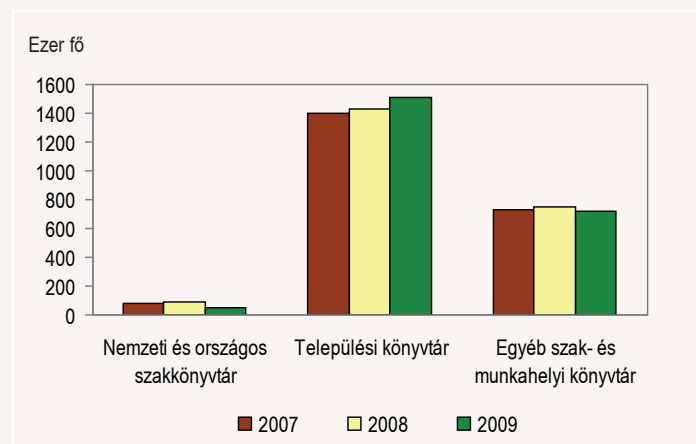
A **felsőoktatási intézmények könyvtárai, valamint az egyéb szakkönyvtárak** állománya az elmúlt két évben meghaladta a 41 milliót. A szakkönyvtárak egy-egy meghatározott szakterület, tudományág igényeit elégítik ki. Állományuk gyarapítására 2009-ben 3,7 milliárd forintot fordítottak, mintegy 400 millióval kevesebbet, mint 2008-ban. Meg kell jegyezni, hogy ebben a kategóriában szerepelnek azok a könyvtárak is, melyek éves állománynövekedéséből jelentős hányadot tesznek ki a kiadói kötelese példányban beszerzett könyvek.

A **munkahelyi, szakszervezeti könyvtárak** a vállalati struktúra átalakulásával fokozatosan megszűntek, a néhány még működő szolgáltatóhely adatai az egyéb szak- és munkahelyi könyvtárak között szerepelnek.

Az intézmények működését 9000 (szakmai munkakörben foglalkoztatott) könyvtáros szolgálta, akiknek kétharmadát települési könyvtárak, 2800 főt pedig szakkönyvtárak foglalkoztattak. Az elmúlt években számuk kissé hullámzóan, a könyvtármegszűnések nagyságrendjének megfelelően alakult.

4. ábra

Beiratkozott olvasók száma a könyvtár típusa szerint

Először 2003-ban készült adatfelvétel az olvasói internet-hozzáférésekről, ami nemcsak az online katalógus (OPAC) használatát, hanem a teljes körű internet-hozzáférést is magában foglalja. Akkor az adatot szolgáltató 3641 könyvtárban csaknem 8000, a látogatók számára fenntartott számítógép állt rendelkezésre, amelyek 80%-án volt lehetőség internet használatára. Az elmúlt 7 év alatt a számítógépek száma 20 571-re nőtt, 95%-os internet-hozzáféréssel. A települési könyvtárakban 2009-ben 8900 nyilvános internetezésre alkalmas számítógép működött.

Levéltárak

A **levéltárak** a történelmi múlt megismerésének elsődleges forrásául szolgáló, illetőleg a közfeladatok folyamatos ellátásához és az állampolgári jogok érvényesítéséhez nélkülözhetetlen, a nemzet kulturális örökségének részét képező maradó értékű iratok tartós megőrzésének, feldolgozá-

²Online Public Access Catalogue.

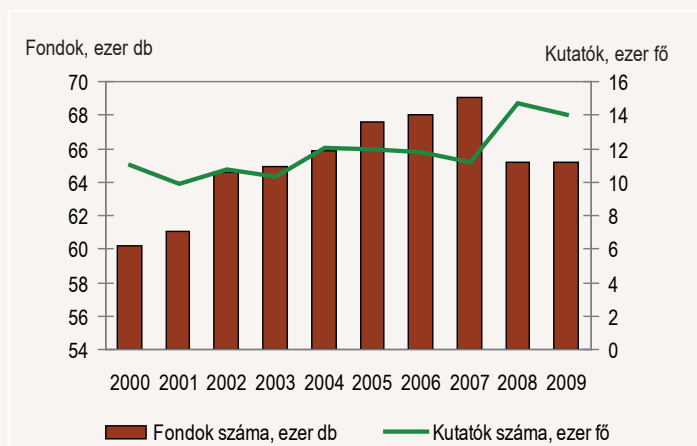
sának és rendeltetészerű használatának biztosítása céljából működő intézmények.³

2009-ben 85 levéltár működött, ezek közül 46 közlevéltárként, 39 pedig nyilvános magánlevéltárként. A közlevéltárak között 25 települési és megyei levéltárat, valamint 19 állami szak- és köztisztviselői levéltárat tartottak nyilván. A nyilvános magánlevéltárak közül 36 volt egyházi, további 3 párt vagy egyéb szervezet kezelésében működött.

A fondok⁴ és gyűjtemények száma hullámzóan alakult, az elmúlt két évben azonban alig haladta meg a 65 ezret. A fondok terjedelme, a levéltári irat mennyisége 2009-ben több mint 383 ezer folyóméter volt.

5. ábra

A levéltári gyűjtemények és a kutatók számának alakulása

A levéltárak a kutatási tevékenység fontos helyszínei: 2009-ben 5696 kölcsönzést regisztráltak, 2000-rel többet, mint 2007-ben. A kölcsönzés más

levéltárak, államigazgatási szervek, jogszolgáltató szervek, társadalombiztosítási igazgatóságok és egyéb szervek részére történik. A beadott kutatási kérelmek száma csaknem elérte a 15 ezret, az írásbeli felvilágosításké pedig a 10 ezret. Az összes kérelem 6%-át külföldi kutatók nyújtották be, az írásbeli felvilágosításoknak közel egyötöde határon túli kérés kielégítése volt.

A levéltárakat egyénileg használó kutatók száma a 2000-es évek közepén 10–11 ezer körül mozgott, majd az elmúlt két évben jelentősen megnőtt, megközelítette a 15 ezret. A kutatási esetek száma közel 70 ezer, melyből több mint négyötödös aránnyal részesültek az általános levéltárak, és területileg tekintve pedig közel fele-fele arányban az országos és helyi intézmények. Összességében míg egy-egy levéltári kutatóra az utóbbi öt évben átlagosan 5 kutatási eset jutott, addig a Magyar Országos Levéltárban több mint 8. Jelentős levéltári feladat a kutatóknak szánt másolatok kiadása és az írásbeli felvilágosítás is. 2009-ben 228 ezer másolatot adtak ki, ennek a többsége a közlevéltárakból került ki. A nyilvános magánlevéltárak lehetőségeik függvényében igyekeznek kielégíteni a felmerülő kutatási igényeket, a közlevéltárakhoz hasonlóan szóbeli vagy írásos információval szolgálnak az ügyfeleknek és kutatóknak.

A hivatalos ügyekben vagy anyagi ellenszolgáltatás ellenében információt kérők száma 2009-ben közel 26 ezer volt, az ügyfelek számára kiadott másolatok száma pedig 100 ezer körüli.

A számítógépes eszközállományt az intézmények döntő része – szövegszerkesztés és egyéb ügyviteli és könyvtári munka mellett – egyre nagyobb mértékben használja levéltári adatbázisok építésére. Szervnyilvántartás, fond- és állagjegyzék, terv- és térképtár, képeslap- és más irategyűjtesek feldolgozása történik számítógépeken. Mind több levéltárban kezdődött meg a digitalizálás is.

A szakmai munka mennyiségét és minőségét elsősorban a személyi feltételek szabják meg. A foglalkoztatottak száma az elmúlt öt évben kissé hullámzott, de érdemben nem változott. A levéltárakban 1212 főfoglalkozású alkalmazott dolgozott – ebből 1004 szakalkalmazott és közel 200 vezető.

³ A levéltárak feladatait, működési feltételeit a köziratokról, a közlevéltárakról és a magánlevéltári anyag védelméről szóló 1995. évi LXVI. törvény (a továbbiakban: Ltv.) szabályozza, a forrásanyagban folytatható kutatás lehetőségeit e törvény, továbbá a személyes adatok védelméről és a közérdekű adatok nyilvánosságáról szóló 1992. évi LXIII. törvény szabja meg. A Ltv. 8. §-a a levéltári anyag védelmének ágazati irányítását a kulturális területért felelős miniszter hatáskörébe utalja.

⁴ **Fond:** a valamely szerv, illetve személy irattári anyagába való tartozás (a keletkezés szerinti rendeltetészerű hely) vagy a korbelt, személyi, tárgyi, területi, formai stb. vonatkozás azonosság alapján összetartozó maradandó értékű iratok együttese.

További információk, adatok (linkek):

[Táblázatok](#)

[stADAT-táblák](#)

[Módszertan](#)

[Elérhetőségek:](#)

Muzeális intézmények adatai:

Gyulane.Lakatos@ksh.hu

Telefon: (+36-1) 345-6698

Könyvtárak, levéltárak adatai:

Monika.Bardosi@ksh.hu

Telefon: (+36-1) 345-6754

[Információs szolgálat](#)

Telefon: (+36-1) 345-6789

www.ksh.hu